

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Діденка Євгена Володимировича «Реалізація права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дисертації. Забезпечення і захист прав людини є одним із головних завдань держави. Верховенство права передбачає, що людина, її життя і здоров'я, її права і свободи, мають бути пріоритетними у формуванні державної політики. При цьому, забезпечення права на справедливий суд є одним з найважливіших прав, від дотримання якого залежить захист інших прав людини.

Водночас, адміністративно-деліктне провадження займає важливе місце серед національних механізмів підтримання правопорядку і захисту прав громадян. Кожного дня судами та іншими адміністративними органами розглядається величезна кількість справ про притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Незважаючи на те, що протягом останніх років більшість видів судочинства зазнали суттєвого реформування, положення Кодексу України про адміністративні правопорушення залишаються радянським спадком і потребують приведення у відповідність не тільки із національним законодавством, а й з міжнародними стандартами у сфері прав людини.

Хоча ідеям вдосконалення процедури притягнення до адміністративної відповідальності присвячено багато наукових праць, слід відмітити відсутність до цього часу комплексного дослідження у цій сфері саме в аспекті дотримання гарантій права на справедливий суд. Наукова доцільність дослідження адміністративно-деліктного провадження в контексті міжнародних стандартів права на справедливий суд

ВХ.№ 517
« 28 » 09 2020р.

підтверджується чинними міжнародними зобов'язаннями України щодо дотримання прав людини, а також численними рішеннями міжнародних установ, які звертали увагу на порушення права на справедливий суд у адміністративно-деліктному провадженні.

Про актуальність теми дослідження свідчить також те, що Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, та Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, одним із пріоритетних напрямів визначено забезпечення права на справедливий суд, створення доступної та ефективної системи судочинства, що відповідатиме європейським цінностям та стандартам захисту прав людини. Тема роботи відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки (напрями: міжнародні стандарти та державно-юридичні засоби забезпечення прав людини в Україні; рішення Європейського суду з прав людини в механізмі забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина; забезпечення реалізації принципів справедливості та верховенства права у процесі здійснення правосуддя; адаптація та гармонізація вітчизняного законодавства до законодавчих стандартів ЄС), включеним до Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Визначаючи обґрунтованість та наукову новизну основних наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, слід по чергово ознайомитись із її структурними елементами для формування уявлення про ступінь дотримання автором методології та найкращих практик наукового дослідження.

Розділ 1 «Загальні положення про право на справедливий суд і його сутність у адміністративно-деліктному провадженні» присвячений детальному аналізу змісту і сутності права на справедливий суд, як у загальному значенні, так і в адміністративно-деліктному провадженні

зокрема. Розділ складається з шести підрозділів, у кожному з яких досліджено різні аспекти розуміння права на справедливий суд.

Підрозділ 1.1. «Генезис права на справедливий суд» спрямований на узагальнення уявлень про розвиток права на справедливий суд. Автором окремо досліджено історичний розвиток філософського і правового розуміння права на справедливий суд. На прикладі Конституції України і Кодексу України про адміністративні правопорушення продемонстровано, які нормативні положення є втіленням сучасного філософського розуміння справедливості. Окрему увагу приділено процедурній справедливості у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, завдяки чому визначено проблему сприйняття судового акта через соціальну оцінку справедливості (с. 50-51). Запропоновано поділ процедурної справедливості на організаційну (запровадженні прозорого і якісного нормативного регулювання та організаційного механізму, який визначає порядок формування певного органу, кваліфікований відбір або обрання посадових осіб) та суто процедурну, яка є результатом дотримання відповідним суб'єктом визначеного законом порядку (с. 52-53). При дослідженні нормативної регламентації права на справедливий суд автор проаналізував історичний розвиток цього права з середньовіччя і до сучасності, а також втілення права на справедливий суд в національне законодавство і практику Конституційного Суду України. За результатом цього зроблено висновок про зв'язок розвитку нормативного закріплення права на справедливий суд з філософськими уявленнями і концепціями про справедливість.

Підрозділ 1.2. «Сутність права на справедливий суд: типологія підходів до розуміння» присвячений аналізу розуміння права на справедливий суд з точки зору різних аспектів наукового і практичного сприйняття. Так, визначено місце права на справедливий суд у класифікації прав людини на три виміри правопорядку і у каталозі прав людини. Проаналізовано зміст права на справедливий суд в аспекті норм матеріального і процесуального права, і визначено його процесуальний характер, який досягається завдяки

практиці Європейського суду з прав людини (с. 66). Також, в рамках адміністративно-деліктного провадження досліджено право на справедливий суд в об'єктивному і суб'єктивному значенні, і запропоновано визначення цих понять (с. 69-70).

У Підрозділі 1.3. «Співставлення категорії «справедливий суд» як принципу судочинства і суб'єктивного права особи у провадженні в справах про адміністративні правопорушення» автором проведено дослідження взаємозв'язку між поняттям «справедливий суд» як принципу судочинства і як суб'єктивного права людини у адміністративно-деліктному провадженні. Аналіз таких понять, які часто використовуються на теоретичному рівні, надав можливість автору зробити висновок, що право на справедливий суд і принцип справедливості судочинства не є відокремленими поняттями, і співвідносяться як форма і зміст, де принцип судочинства виступає зовнішньою формою вираження даного поняття, а його зміст становить конкретне право особи на справедливий суд (с. 74).

Підрозділ 1.4. «Процесуальні гарантії, як елементи права на справедливий суд» містить результати узагальнення і порівняння сучасних наукових поглядів на обсяг і класифікацію процесуальних гарантій, які входять до права на справедливий суд. За результатом аналізу автором запропоновано перелік елементів права на справедливий суд, характерних для адміністративно-деліктного провадження, а також висловлено позицію про доцільність включення до його змісту інституційних елементів, а саме державних процедур, які покликані забезпечити формування і функціонування судової влади з дотриманням принципів незалежності, неупередженості і на законних підставах (с. 79).

Підрозділ 1.5. «Позитивні та негативні зобов'язання держави в контексті реалізації права на справедливий суд» присвячений дослідженню сутності права на справедливий суд крізь концепцію позитивних і негативних обов'язків держави. Виходячи з проаналізованих процесуальних елементів права на справедливий суд і практики Європейського суду з прав людини,

дисертантом досліджені обов'язки держави у праві на справедливий суд, та з'ясовано, що держава має як позитивні, так і негативні зобов'язання у цій сфері. У підсумку, автором запропоновано поділ позитивних зобов'язань у праві на справедливий суд на інституційні (створення і забезпечення судових органів), юридичні (прийняття якісного законодавства) і процедурні (дотримання процесуальних гарантій) (с. 86). Цікавим для формування правової практики є аналіз ролі суду при дотриманні права на справедливий суд та випадків, коли безпосередньо судові органи виступають суб'єктами втручання у права людини (с. 85).

У підрозділі 1.6. «Іноземний досвід утілення права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення» автор провів дослідження нормативного закріплення гарантій права на справедливий суд у деліктному провадженні. Найбільш вдалим прикладами країн для запозичення досвіду визнано Францію, Польщу та Чехію, у яких, як і в Україні, адміністративна відповідальність існує окремо від кримінальної. Завдяки дослідженню іноземного досвіду, автором також запропоновано провести криміналізацію адміністративних правопорушень, за які передбачені стягнення у виді арешту та занадто великих сум штрафів. Також, висловлено позицію про доцільність закріплення фіксованої суми штрафу для розмежування адміністративної і кримінальної відповідальності, та закріплення у КУпАП процедурних гарантій прав обвинуваченого, характерних для кримінального процесу (с. 94-95).

Розділ 2 «Сфера застосування права на справедливий суд в справах про адміністративні правопорушення» в цілому структурно складається з шести підрозділів і присвячений дослідженню меж застосування права на справедливий суд у адміністративно-деліктному провадженні. В цій частині сфера дії права на справедливий суд досліджена як з огляду на положення міжнародних договорів, так в контексті застосування національного законодавства і судової практики в конкретних випадках.

У підрозділі 2.1. «Застосування права на справедливий суд в справах про адміністративні правопорушення в інтерпретації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» та у підрозділі 2.2. «Застосування права на справедливий суд в справах про адміністративні правопорушення в інтерпретації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» проведено правовий аналіз застосовності гарантій статті 6 Конвенції та статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права до українського адміністративно-деліктного законодавства. На прикладі конкретних рішень Європейського суду з прав людини та справ, розглянутих Комітетом ООН з прав людини, автором продемонстровано, що адміністративні правопорушення в Україні, підпадають під автономне поняття «кримінальне обвинувачення», а отже на процедуру притягнення до адміністративної відповідальності розповсюджуються як європейські, так і міжнародні стандарти права на справедливий суд у розумінні ст. 6 Конвенції та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (с. 107, с. 110).

Підрозділи 2.3. «Застосовність права на справедливий суд до заходів впливу на неповнолітніх» та 2.4. «Застосовність права на справедливий суд у випадку закриття справи у зв'язку зі спливом строку накладення адміністративного стягнення» спрямовані на дослідження дії гарантій права на справедливий суд в окремих випадках адміністративно-деліктного провадження, коли особі не призначається адміністративне стягнення. Так, на підставі критеріїв, вироблених Європейським судом з прав людини, автором з'ясовано, що застосування заходів, передбачених статтею 24-1 КУпАП також вимагає дотримання гарантій права на справедливий суд (с. 111). Також, зроблено висновок, що у випадку прийняття судом рішення про закриття справи на підставі закінчення строків накладення адміністративного стягнення, застосовність гарантій права на справедливий суд буде залежати від того, чи встановлювалась винуватість особи у вчиненні правопорушення, і чи була забезпечена при цьому належна правова процедура. На прикладі національної судової практики дисертантом продемонстровано

неоднозначність позицій судів та науковців у питанні необхідності встановлення вини особи при закритті справи. Враховуючи те, що вказане питання впливає на дотримання права на справедливий суд, автором наголошено на необхідності його нормативного врегулювання (с. 118-119).

У підрозділі 2.5. *«Несудові державні органи як суб'єкти дотримання права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення»* автором проведено аналіз застосовності стандартів права на справедливий суд за суб'єктивним критерієм – розгляду справи адміністративним органом. Науковий інтерес до даного питання обґрунтовується однаковістю процедури притягнення до адміністративної відповідальності, яка застосовується адміністративними органами та судами, і водночас їх різним інституційним статусом. На прикладі практики Європейського суду з прав людини дисертантом зроблено висновок, що розгляд справ про адміністративні правопорушення несудовими органами не суперечить праву на справедливий суд, доки обвинувачений має право на оскарження прийнятого рішення до суду, який відповідає критеріям статті 6 Конвенції, і має повноваження переглянути справу з фактичних і правових підстав. Автор звернув увагу на неможливість дотримання повного обсягу гарантій справедливого судочинства адміністративним органом, що має компенсуватись на стадії оскарження, і діюче нормативне регулювання дозволяє це робити (с. 124-125).

Підрозділ 2.6. *«Потерпілий як суб'єкт права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення»* містить аналіз статусу потерпілого у взаємозв'язку з правом на справедливий суд. Автором наголошено, що міжнародні стандарти права на справедливий суд гарантують захист лише обвинуваченій особі, і тому не розповсюджуються на права потерпілого. Водночас, наведено низку рішень національних судів, які містять посилання на право потерпілого на справедливий суд, у зв'язку з чим зроблено висновок про неправильне розуміння права на справедливий суд у цій частині. Також, дисертантом зроблено висновок про застосовність

цивільної частини права на справедливий суд до потерпілого у випадку прийняття судом рішення про стягнення збитків у адміністративно-деліктному провадженні. На прикладі судової практики автором продемонстровано неоднозначність позицій щодо можливості стягнення збитків при розгляді справи про адміністративне правопорушення і запропоновано модель вдосконалення нормативної бази у цьому напрямі.

Розділ 3 «Реалізація права на справедливий суд на різних стадіях провадження у справах про адміністративні правопорушення» складається з двох підрозділів, які присвячені дослідженню гарантій права на справедливий суд на стадіях адміністративного розслідування і розгляду справи. Стадія розгляду справи структурно розділена на етапи підготовки справи до розгляду, безпосереднього розгляду, прийняття постанови. Наведена структура роботи дозволила автору максимально охопити процедуру притягнення до адміністративної відповідальності в межах предмету дослідження.

Підрозділ 3.1 «Реалізація права на справедливий суд на стадії адміністративного розслідування» має у своєму складі шість пунктів, кожен з яких охоплює частину предмету дослідження саме на визначеній стадії. Так, у пункті 3.1.1 *«Застосовність і межі права на справедливий суд на стадії адміністративного розслідування»*, автор узагальнює існуючі наукові погляди на кількість і сутність стадій та етапів адміністративно-деліктного провадження, та робить висновок про виділення більшістю науковців стадії адміністративного розслідування. За допомогою аналізу практики Європейського суду з прав людини у системному зв'язку з науковими позиціями, дисертант доводить, що на стадії адміністративного розслідування, застосовуються певні гарантії права на справедливий суд, що пов'язано із застосуванням на такій стадії заходів примусу. Автор пропонує перелік мінімальних гарантій на стадії адміністративного розслідування: 1) які мають застосовуватись у разі процесуального примусу над особою (право на участь захисника, зокрема, у випадках адміністративного затримання,

проведення огляду, доставлення особи, право не свідчити проти себе у всіх випадках); 2) незалежно від будь-якого впливу (презумпція невинуватості); 3) гарантії, пов'язані з пред'явленням особі обвинувачення (право на перекладача, якщо особа не розуміє мови провадження, право бути повідомленим про причини і характер обвинувачення).

У пункті 3.1.2 «Дотримання презумпції невинуватості» на конкретних випадках порушення презумпції невинуватості, встановлених Європейським судом з прав людини у взаємозв'язку з прикладами поведінки національних органів державної влади визначено, що презумпція невинуватості під час адміністративного розслідування справ про адміністративні правопорушення полягає в утриманні посадовців від дій або висловлювань, які можуть створити у інших осіб впевненість у винуватості особи ще до винесення компетентним органом рішення по справі (с. 142-143). Автором слушно звернено увагу на те, що дотримання презумпції невинуватості є особливо актуальним в умовах розширення інформаційного простору, який може використовуватись для маніпулювання суспільною думкою. У зв'язку з цим запропоновано нормативне закріплення презумпції невинуватості на рівні КУпАП.

Пункт 3.1.3 «Дотримання права на участь захисника» висвітлює проблеми правового регулювання участі захисника на стадії, яка передуює розгляду справи по суті. На підставі існуючих наукових позицій і практики ЄСПЛ автор обґрунтовує необхідність закріплення у КУпАП права особи на правову допомогу з метою дотримання права на справедливий суд. Така позиція базується на можливості застосування під час адміністративного розслідування примусових заходів, які істотно обмежують права людини і можуть вплинути на подальший розгляд справи. Так, надання правової допомоги автор пропонує передбачити у випадках застосування таких заходів забезпечення провадження, як адміністративне затримання, доставлення порушника, особистий огляд і огляд речей. При цьому, у випадку особистого огляду і огляду речей дисертант пропонує обмежитись

правом особи запросити захисника самостійно, не покладаючи на державу такого обов'язку (с. 146-147).

Пункт 3.1.4 «Дотримання права на участь перекладача» містить дослідження нормативного регулювання забезпечення участі перекладача на стадії адміністративного розслідування. Так, на підставі положень Європейської конвенції і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права автор доводить, що забезпечення участі перекладача на стадії адміністративного розслідування є необхідним під час складення протоколу про адміністративне правопорушення і є частиною права на справедливий суд, що полягає у праві особи бути поінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і причини обвинувачення (с. 147-148). На підставі аналізу чинної нормативної бази дисертантом зроблено ґрунтовний висновок про відсутність достатніх механізмів залучення перекладача під час складення протоколу про адміністративне правопорушення. На конкретних прикладах судових рішень продемонстровано наслідки порушення права особи на забезпечення перекладачем під час складення протоколу, що проявляється як закриття справ або повернення протоколів для належного оформлення (с. 150-151). У зв'язку з цим, автором висловлено позицію про доцільність модернізації Реєстру перекладачів ДМС і надання до нього доступу іншим органам, чії посадові особи уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення (с. 150).

У пункті 3.1.5 «Право не свідчити проти себе» міститься аналіз значення такого права на стадії адміністративного розслідування і його нормативне регулювання. Незважаючи на те, що право «зберігати мовчання» є міжнародним стандартом, воно не закріплено на рівні національного адміністративно-деліктного законодавства, що створює ризики порушення права на справедливий суд (с. 152). Крім того, автором наголошується на тому, що значна кількість справ про адміністративні правопорушення розглядаються без участі особи, де єдиними доказами є її письмові пояснення, або пояснення її близьких осіб, при цьому такі особи перед

наданням пояснень не попереджаються про право відмовитися свідчити. Також, автором досліджені певні нормативні презумпції, передбачені статтею 130 КУпАП, які встановлюють відповідальність за відмову свідчити проти себе, і констатовано їх відповідність праву на справедливий суд (с. 154-155). Проте, у сфері притягнення до відповідальності за порушення правил дорожнього руху, зафіксованих в автоматичному режимі, висловлено позицію про недосконалість законодавчої конструкції перекладення відповідальності на власника автомобіля, що створює ризик порушення презумпції невинуватості. У зв'язку з цим запропоновано встановити такий склад правопорушення, який би дозволяв логічно поєднати об'єктивну сторону правопорушення з відповідальністю власника (с. 156).

Пункт 3.1.6 «Право бути проінформованим про характер і причини обвинувачення» присвячений аналізу реалізації такого права на стадії адміністративного розслідування. На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини і національного законодавства, автором висловлено позицію, що пред'явленням обвинувачення у справах про адміністративні правопорушення є складення протоколу. Положення КУпАП, які регулюють зміст протоколу, дозволяють дотримуватись права на інформування про характер і причини обвинувачення на належному рівні. Проте, автором висвітлено проблеми, які пов'язані із ознайомленням особи зі змістом протоколу, а саме такі: 1) неоднозначність регулювання фіксації відмови особи від ознайомлення із протоколом; 2) необхідність направлення копії протоколу особі, яка притягається до відповідальності, у разі невручення його копії при складенні протоколу (с. 161-162). У випадках, коли протокол не складається, зміст обвинувачення має доводитись в усній формі відповідною посадовою особою, що не суперечить гарантіям права на справедливий суд.

Підрозділ 3.2 «Реалізація права на справедливий суд на стадії розгляду справи» структурно складається з трьох пунктів, кожен з яких

присвячено окремому етапу розгляду справи: етап підготовки справи; етап розгляду справи; етап прийняття постанови.

У пункті 3.2.1 «Реалізація права на справедливий суд на етапі підготовки справи до розгляду» узагальнено існуючі наукові позиції щодо сутності підготовчого етапу розгляду справи і проаналізовано відповідність повноважень органу (суду) на цьому етапі гарантіям права на справедливий суд. У зв'язку з цим, дослідження у цій частині викладено автором у такій послідовності: питання компетентності; перевірка правильності складення протоколу; сповіщення осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; витребування необхідних додаткових матеріалів. Вирішення клопотань учасників справи. Так, дослідження *питання компетентності* проведено автором на підставі співставлення положень міжнародних актів та національного законодавства, і зроблено висновок, що правильне вирішення компетентності органу на стадії підготовки справи у адміністративно-деліктному провадженні покликано не тільки забезпечити законність провадження на національному рівні, а й направлено на дотримання державою своїх міжнародних зобов'язань в частині реалізації права на справедливий суд, а саме розгляд справи «судом, встановленим законом». На підставі аналізу судової практики автором з'ясовано, що проблемним питанням, яке пов'язане з визначенням компетенції, є відсутність у законі наслідків надходження справи з порушенням юрисдикції. Наведене породжує неоднозначну судову практику та призводить до безпідставного перенаправлення справ. У зв'язку з цим, дисертантом запропоновано скасувати альтернативну підсудність та закріпити, яке рішення має прийняти орган при отриманні справи з порушенням юрисдикції (с. 172). При дослідженні *перевірки правильності складення протоколу* автором проаналізовано національну судову практику і з'ясовано, що у значній кількості випадків, при поверненні протоколу для належного оформлення суди посилаються на необхідність дотримання права обвинуваченого бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для

нього мовою про характер і причини обвинувачення. Більш детальний аналіз судових рішень надав можливість автору запропонувати поділ підстав для повернення протоколу на такі групи: дефекти форми, дефекти змісту і дефекти доказів (с. 173-175). Також, автором проаналізовано практику дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя, якою встановлені випадки необґрунтованого повернення судьями протоколів про адміністративні правопорушення. У підсумку, автором підтримано ідею закріплення за судом права повернення протоколу на стадії підготовки справи, з метою виправлення формальних помилок або для реального усунення порушень права на справедливий суд, які мали місце на стадії адміністративного розслідування (с. 177). Під час дослідження питання *сповіщення осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду*, автором з'ясовано, що можливість обвинуваченого брати участь у розгляді справи є частиною гарантій загального права на справедливий суд. Автором узагальнено наукові позиції щодо належного підтвердження про сповіщення особи у адміністративно-деліктному провадженні, і визначено, що існуючий у КУпАП порядок виклику особи не відповідає сучасним умовам і потребує вдосконалення. Крім того, в контексті досліджуваного права, автором проаналізовано доцільність проведення усного засідання у справах про адміністративні правопорушення, і з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, запропоновано запровадження виключно письмового розгляду справ, які підвідомчі несудовим державним органам (с. 185). Слід погодитись, що перевагами такої позиції є спрощення порядку притягнення до відповідальності з одночасним збереженням гарантій права на справедливий суд за рахунок можливості судового оскарження. При аналізі повноважень щодо *витребування необхідних додаткових матеріалів і вирішення клопотань учасників справи*, дисертантом висловлено позицію, що зазначена нормативна конструкція має на меті самостійне збирання судом доказів, що суперечить принципам рівності і змагальності. Тому, запропоновано питання «вирішення клопотань учасників справи» та

«витребування доказів» віднести до стадії розгляду справи, в рамках якої суд буде мати можливість поставити такі дії на обговорення перед всіма учасниками справи (с. 186).

Пункт 3.2.2 «Реалізація права на справедливий суд на етапі безпосереднього розгляду справ про адміністративні правопорушення» присвячений наступному етапу розгляду справи і складається з п'яти підпунктів, кожен з яких містить дослідження окремої гарантії права на справедливий суд: незалежність і безсторонність; рівність і змагальність; дотримання розумних строків розгляду справи; проблеми забезпечення участі захисника; проблеми забезпечення участі перекладача.

Так, у *підпункті 3.2.2.1* автором проаналізовані міжнародні стандарти у розумінні незалежності і безсторонності суду. У співставленні з національним законодавством, визначено проблему відсутності інституту відводів (самовідводів) у адміністративно-деліктному провадженні, що не відповідає дотриманню безсторонності суду. На підставі аналізу судової практики продемонстровано, що питання відводів (самовідводів) вирішуються судами на підставі аналогії закону, і підтримано ідею нормативного врегулювання цього питання (с. 195-196). Також, з метою вдосконалення гарантій дотримання безсторонності суду запропоновано нормативно закріпити на рівні КУпАП розподіл справ про адміністративні правопорушення в суді через автоматизовану систему документообігу суду (с. 197). При дослідженні безсторонності суду у справах про адміністративні правопорушення, автором приділено окрему увагу такому складу правопорушення, як «прояв неповаги до суду», що передбачений статтею 185-3 КУпАП (с. 198-201). Так, дисертантом наголошено на тому, що відповідно до існуючого нормативного регулювання, у випадку розгляду справи за ст. 185-3 КУпАП не проводить автоматизований розподіл, а справа розглядається тим же суддею, який встановив ознаки неповаги до суду. На прикладі практики Європейського суду з прав людини продемонстровано, що такий механізм може порушувати гарантії безсторонності суду і тому

потребує реформування. Крім того, автором наголошено на практичній неефективності процедури притягнення до відповідальності за статтею 185-3 КУпАП, що пов'язано з неможливістю дотримання необхідного обсягу процесуальних гарантій, і як наслідок, це призводить до скасування відповідно рішення в апеляційному порядку. У підсумку, заслуговує на увагу пропозиція дисертанта про перенесення процедури притягнення до відповідальності за неповагу до суду до сфери заходів процесуального примусу, якщо відповідними суб'єктами виступають учасники справи. Очевидною перевагою такої ідеї є спрощення притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду, що не призведе до порушення гарантій права на справедливий суд.

У підпункті 3.2.2.2 висвітлено питання дотримання рівності і змагальності під час розгляду справ про адміністративні правопорушення. На прикладі конкретних справ Європейського суду з прав людини встановлено, що серйозною проблемою дотримання рівності і змагальності є відсутність сторони обвинувачення у адміністративно-деліктному провадженні. Автором проаналізовано, що наведена проблема вже була висвітлена на науковому рівні і підтримано її нормативне вирішення (с. 203). Крім того, дисертантом висловлено позицію, що закріплене у КУпАП доказове значення протоколу про адміністративне правопорушення не відповідає дотриманню змагальності і презумпції невинуватості, оскільки ставить особу у позицію винуватого лише за твердженням іншої особи, яка склала протокол (с. 204).

Підпункт 3.2.2.3 містить дослідження нормативного регулювання строків розгляду справи про адміністративне правопорушення стандартам права на справедливий суд. На підставі порівняння національного законодавства і практики Європейського суду з прав людини, зроблено висновок, що строки розгляду справ, передбачені КУпАП є доволі короткими і не створюють перешкод для реалізації права на розгляд справи протягом розумного строку. Проте, такі строки можуть перешкоджати дотриманню права на достатній час і можливість підготовки захисту, що гарантовано п. 3

«а» ст. 6 Конвенції. На обґрунтування такої позиції автором наведені рішення Європейського суду з прав людини у справах «Веренцов проти України», «Михайлова проти України», «Корнев і Карпенко проти України», якими встановлені порушення права захист через занадто швидкий розгляд справи. У підсумку автором зроблено висновок про наявність системної проблеми у цій сфері, яка може бути вирішена шляхом збільшення строків розгляду справ, а також закріпленню права особи на відкладення справи для запрошення захисника чи для підготовки до захисту (с. 207-208).

У підпункті 3.2.2.4 автор дослідив проблемні питання забезпечення участі захисника при розгляді справи. За результатом аналізу національного законодавства дисертантом було з'ясовано, що обсяг прав захисника є вужчим ніж права особи, яка притягається до відповідальності, що може перешкоджати наданню ефективної правової допомоги. У зв'язку з цим, запропоновано внести зміни до КУпАП, надавши захиснику право подавати докази і приймати участь в їх дослідженні, надавати пояснення у справі. Крім того, автором піддано критиці існуючий механізм з призначення безоплатної правової допомоги особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, оскільки він не відповідає критеріям, виробленим Європейським судом з прав людини та не передбачає можливості призначення захисника судом. З метою усунення виявлених недоліків, автор пропонує модель змін до нормативної бази.

Підпункт 3.2.2.5 приділений проблемам забезпечення участі перекладача на етапі розгляду справи. Так, автором наголошено на відсутності на національному рівні механізму призначення перекладача органом, який розглядає справу про адміністративне правопорушення, що створює умови для порушення п. 3 «е» ст. 6 Конвенції, або для уникнення відповідальності особою з формальних підстав.

Пункт 3.2.3 «Реалізація права на справедливий суд на етапі прийняття постанови» містить аналіз нормативного регулювання на зазначеному етапі на предмет його відповідності гарантіям права на справедливий суд.

Вказаний пункт структурно складається з трьох підпунктів, які присвячені мотивованості постанови, перекваліфікації та проголошенню постанови.

У підпункті 3.2.3.1 автор дослідив національне регулювання мотивованості постанови у співставленні з міжнародними стандартами права на справедливий суд. Було з'ясовано, що адміністративно-деліктне законодавство не висуває вимоги мотивованості до постанови у справі про адміністративне правопорушення, хоча на необхідності цього звертали увагу науковці. Дисертантом запропоновано такі ознаки мотивованості постанови у справі про адміністративне правопорушення: 1) наведення оцінки доказів і мотивів прийняття одних доказів і відхилення інших, достовірності і переваги одних доказів над іншими; 2) наведення аргументації на користь вирішення заявлених учасниками справи клопотань, доводів або заперечень (за умови, що такі є істотними для суті справи); 3) викладення обґрунтування призначеного виду і розміру стягнення, з урахуванням критеріїв, зазначених у статті 33 КУпАП (с. 219). Також, на підставі аналізу судових рішень автором звернено увагу, що у значній кількості випадків оцінка доказів у постановках в справах про адміністративні правопорушення зводиться до переліку матеріалів справи і висновком про те, що наведеними матеріалами підтверджується винуватість особи. Такий спрощений підхід визнаний автором недостатнім у випадку заперечення особою своєї винуватості, і висловлено позицію, що у постанові необхідно наводити не просто перелік доказів, а вказувати, які саме обставини вказаний доказ (сукупність доказів) підтверджує (с. 220). Одночасно, необхідно обґрунтовувати відхилення або критичне ставлення до відповідних доказів. Також, на прикладі практики Європейського суду з прав людини автором продемонстровані випадки порушення права на справедливий суд через неналежну аргументацію вибору покарання, і його непропорційності вчиненому. що недотримання вимоги пропорційності при накладенні адміністративного стягнення може призводити не тільки до порушення стандартів статті 6 Конвенції, а й до порушення інших основоположних прав. У зв'язку з цим зроблено висновок,

що пропорційність стягнення повинна оцінюватись з урахуванням всіх обставин справи (особи порушника, характеру порушення, наявності шкоди) та необхідності застосування відповідного заходу стягнення до конкретної особи. Однією з проблем національного законодавства визначено відсутність збалансованості санкцій у виді штрафів за адміністративні і кримінальні правопорушення, і запропоновано внесення змін до КУпАП щодо визначення граничної межі штрафу (с. 225).

Підпункт 3.2.3.2 містить аналіз застосування перекваліфікації правопорушення при прийнятті постанови у справі про адміністративне правопорушення на предмет відповідності гарантіям права на справедливий суд. На підставі аналізу судової практики автором з'ясовано, що незважаючи на відсутність законодавчого регулювання зміни кваліфікації правопорушення, національні суди у численних випадках вдаються до перекваліфікації правопорушення з однієї частини на іншу, але в межах однієї статті (с. 225-226). На прикладі позицій Європейського суду з прав людини з'ясовано, що перекваліфікація правопорушення судом з точки зору дотримання права на справедливий суд, можлива, якщо обвинуваченому забезпечується право знати про нове обвинувачення і підготуватись до захисту від нього, в тому числі шляхом оскарження прийнятого судом рішення зі зміненою кваліфікацією. У зв'язку з цим та з метою виконання завдань адміністративно-деліктного провадження, автором запропоновано внести зміни до КУпАП щодо права суду змінювати кваліфікацію правопорушення в межах однієї статті.

У підпункті 3.2.3.3 дисертантом досліджено реалізацію гарантій права на справедливий суд на етапі оголошення постанови у справі про адміністративне правопорушення. На підставі аналізу нормативної бази у взаємозв'язку з практикою Європейського суду з прав людини автором зроблено висновок, що усне зачитування прийнятого рішення не вимагається стандартами права на справедливий суд, якщо вимоги публічності дотримані в іншій формі, зокрема, шляхом надання відкритого доступу до повного

тексту. У підсумку зазначено про належний стан нормативної бази, яка регулює публічне оголошення постанови.

Академічна доброчесність. Очевидних ознак порушення автором академічної доброчесності, зокрема випадків оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (академічний плагіат), не виявлено. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях забезпечується тим, що основні наукові результати дисертації висвітлені у шести наукових статтях, з них п'ять опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у дванадцяти тезах доповідей науково-практичних конференцій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Визнаючи досягнення автором значного рівня якості наукового дослідження під час підготовки дисертації, вважаю, що має місце простір для її вдосконалення.

1. Серед різних способів дослідження сутності права на справедливий суд, має інтерес проведення автором аналізу кризь позитивні і негативні зобов'язання держави, які впливають із права на справедливий суд (п. 1.5). Проте, більш повний і вагомий характер дослідження мало би в цій частині, якби автор приділив увагу конкретним позитивним обов'язкам України для реалізації права на справедливий суд.

2. Під час дослідження статусу потерпілого при застосуванні гарантій права на справедливий суд, автор демонструє неоднозначність судової практики щодо можливості стягнення збитків в порядку статті 40 КУпАП (с. 129-130). Водночас, дисертант пропонує проект змін щодо вдосконалення процедури стягнення збитків під час притягнення особи до адміністративної відповідальності. У зв'язку з цим, потребує додаткового уточнення позиція автора щодо причин доцільності залишення у КУпАП положень про

відшкодування збитків, і який це має зв'язок з реалізацією права на справедливий суд.

3. Дисертант пропонує збільшити строки розгляду судом справ про адміністративні правопорушення з метою дотримання права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, мати достатній час для підготовки захисту (підпункт 3.2.2.3). Проте, цікаво було би дізнатись позицію автора, чи не буде це сприяти спливу строків накладення адміністративного стягнення, передбачених статтею 38 КУпАП, та чи не потребують строки накладення стягнення також відповідного збільшення.

4. Пропозиція автора про запровадження виключно письмового розгляду справ про адміністративні правопорушення адміністративними органами безумовно має ряд переваг (с. 185). Водночас, позбавлення особи права на усне слухання може звужувати існуючі процесуальні права учасника справи, зокрема право на допит свідків, що гарантовано п. 3 "d" ст. 6 Конвенції. Тому в цій частині пропозиції автора потребують додаткового обґрунтування.

5. За результатом дослідження автором запропоновано проект змін до законодавства, ідеї якого і загальна спрямованість безумовно заслуговують на увагу. Проте, запровадження деяких нововведень, наприклад, письмового провадження з розгляду справ про адміністративні правопорушення адміністративними органами та пропозиції по змінам у статтю 185-3 КУпАП (неповага до суду) (с. 185, 236-237), автор обґрунтовує вдосконаленням законодавства щодо притягнення осіб до відповідальності, а не підвищенням стандартів захисту прав людини. У зв'язку з цим потребує додаткового обґрунтування взаємозв'язок між такими пропозиціями щодо змін у законодавство та досліджуваною автором темою дисертації.

Разом із тим, вищевикладене має виключно дискусійний характер, належним способом реагування на ці зауваження може бути їх коментар під час публічного захисту та вони жодним чином не ставлять під сумнів вагомність наукових здобутків автора.

Таким чином, дисертація Діденка Євгена Володимировича «Реалізація права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» є науковим дослідженням, яке виконане автором особисто, характеризується завершеністю та єдністю змісту, містить наукові результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення та являють собою значний внесок у подальший розвиток науки адміністративного права та практики його застосування, а отже, заслуговує на позитивний відгук.

Висновок. Взявши до уваги вищевикладене, вважаю, що дисертація «Реалізація права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення» відповідає вимогам, встановленим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її автор – Діденко Євген Володимирович – заслуговує на присудження за результатами публічного захисту наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент,

**Доктор юридичних наук, професор,
директор Фінансово-правового коледжу**

Т.О. Губанова